

Sammlaren

Tidskrift för forskning om
svensk och annan nordisk litteratur
Årgång 144 2023

I distribution:
Eddy.se

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda H. Rugg

Berlin: Stefanie von Schnurbein

Göteborg: Åsa Arping

Köpenhamn: Johnny Kondrup

Lund: Torbjörn Forslid

München: Joachim Schiedermaier

Oslo: Elisabeth Oxfeldt

Stockholm: Anna Albrektson, Thomas Götselius

Tartu: Daniel Sävborg

Umeå: Maria Jönsson

Uppsala: Torsten Pettersson

Zürich: Klaus Müller-Wille

Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Ingeborg Löfgren (uppsatser) och Tim Berndtsson (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2024 och för recensioner 1 september 2024. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978–91–87666–43–8

ISSN 0348–6133

Printed in Lithuania by
Balto print, Vilnius 2024

Kharmis, som dog i sovjetisk fångenskap, och argumenterar för "crosstextual reading" för att överbrygga gapet mellan barn- och vuxenpubliken, och därmed även litteraturstudiet. Andrea Mei-Ying Wu kartlägger Munro Leafs "Asian Tour" 1964 med hjälp av arkivmaterial, Herdiana Haki studerar "Chinese Indonesians" och deras undertryckta ställning i Indonesien, och hur detta skildrats i sentida barnböcker, medan Faye Dorcas Yung kartlagt barnlitteraturmarknaden i Hong Kong – och i ett efterord beskriver hon den förändrade situationen strax efter konferensen.

Det är naturligtvis omöjligt att göra varje bidrag rättvisa i en recension som ska omfatta 19 olika artiklar. Alla bidrar dock på ett intressant sätt till volymens helhet, och visar verkligen hur många aspekter som kan inrymmas i begreppen "silence" och "silencing". Att sedan inte alla aspekter kan täckas in i en antologi – trots bokens omfång – kan knappast hjälpas.

Till vem vänder sig då denna fullmatade volym? Redan bokens fysiska tyngd gör den lite svårläst, och få läsare kommer kanske läsa den från pärm till pärm. Många av artiklarna är också tidigare publicerade och tillgängliga via Sbi:s tidskrift *Barnboken* online, dock inte keynote-föredragen. Men den fysiska boken, med Linda Bondestams färgstarka omslag, fyller ändå sin funktion som inspiration för den barnlitteraturintresserade, och som en gedigen manifestation av den internationella barnlitteraturforskningens bredd och livaktighet!

Eva Nordlinder

Eva-Britta Ståhl, *Den stora klangen. Essäer*. Artos & Norma. Skellefteå, 2021.

I *Den stora klangen. Essäer* har Eva-Britta Ståhl, professor emerita vid Mittuniversitetet, samlat ett urval litteraturvetenskapliga texter som hon skrivit under en period av drygt trettio år. De har tidigare publicerats i olika sammanhang och nu sammanställts i en omfattande volym, lite som en samlad livsgärning. Boken är strukturerad i tematiska helheter med en kort inledning, och med vägledande kommentarer om bidragens tillkomstsituation inför varje övergripande avdelning och allra sist noter, litteraturförteckning och personregister.

Som läsare behöver man dessa formella riktlinjer och koordinater för att kunna orientera sig. Materialet spänner nämligen över ett brett område histo-

riskt, tematiskt, språkligt, genremässigt och geografiskt, och tangerar disparata frågeställningar. Det är dessutom fråga om vetenskapliga uppsatser som förutsätter en initierad och koncentrerad läsare. Essäistisk är boken kanske närmast i sin vindlande struktur och djupa bildning – däremot är författaren återhållsam med generaliserande omdömen, försöker inte utveckla ett personligt tilltal eller avvika från en etablerad akademisk stil.

Boken består av sammanlagt sjutton essäer fördelade på sex avdelningar som ibland består av en enda essä och andra gånger av tre, fyra eller fem. I avdelningsrubrikerna skymtar ämnena fram: Bildningsidealism och konservativ ekologi i Adalbert Stifters roman *Der Nachsommer*, De stora valfrändskaperna – Ekelundska samtal, Hölderlin och Celan – nordiska utblickar, Systerdikter, Hembygdsmodernism – Gustaf Larsson, gutaskalden och Musiken och dikten.

Bokens titel syftar både på diktens släktskap med musiken och på något utopiskt och andligt; det gudomligas inkarnation och klangen som dess tecken. I den sista avdelningen som handlar om musiken och dikten är Richard Wagner en viktig utgångspunkt i sig och en inspiratör för författare som Sigbjørn Obstfelder, Rut Hillarp och Gunnar Harding. Ståhl visar hur inflytandet har tagit sig vitt skilda uttryck hos dessa tre: som ett överväldigande hot mot det egna skapandet och en reträtt från lyriken (Obstfelder), som en väg till ett kvinnligt perspektiv på mytologiskt stoff (Hillarp) och som ett ideologikritiskt och metapoetiskt ifrågasättande (Harding).

Men även i andra avdelningar gör sig klangen och sången påmind. Ett nyckelcitat i Ståhls framställning, som i flera essäer berör Friedrich Hölderlin och 1900-talets stora Hölderlinrenässans, är hämtat ur dennes hymn "Friedensfeier" som skrevs i samband med freden i Lunéville 1801: "Mycket har människan ända från morgonen / Fått veta, alltsedan vi blev ett samtal / Och hör om varandra; men snart är vi sång." (s. 47) Här finns också en parallell till bokens titel som anspelar på Göran Sonnevis *Dikter utan ordning* från 1983, där han skriver:

Den stora klangen söker mig ännu Men jag vet inte om den ska komma
Om min kropp, mitt psyke ska hålla
Ta emot mig, vem som än kommer
Jag vet inte vem jag då är, eller kommer att vara [...] (s. 167)

Den stora klangen är alltså förbunden med tvekan och tvivel, med lakuner och ovisshet, med en

satsning av kropp och medvetande, öppenhet och överlåtelse. Det här syns inte i Ståhls titel som därför kan låta mer pompös än hennes subtila hantering av ämnet visar sig vara, särskilt som bokens omslag för tankarna åt det hållet: subliment blå-lila himmel och dramatisk blyxt genom molnen och titeln i stora blänkande guldbokstäver. Själva är Ståhl känslig för kitschighet och anser till exempel att Wagner i slutscenen av musikdramat *Parsifal* gestaltar den återvunna renheten bortom alla lidelser på ett sötaktigt sätt som inte motsvarar verkets allmänna ambitionsnivå eller kompositörens vanliga konstnärliga omdöme (s. 320).

Det utmärkande i framställningen är just Ståhls nyanserade sätt att fånga upp föreställningar om den utopiska klangen och följa upp inflytanden och omvandlingar av detta inflytande genom litteraturhistorien och i samspelet mellan två konstformer. Och att hon utan större patos lyfter fram hur musik och dikt kan eftersträva samma sak med olika medel: att överskrida språkets och semantikens gränser, mot något, allt eller intet.

När Sonnevi söker det hymniska gör han det förstås i en helt annan, senmodern och sekulariserad tid än föregångare som Pindaros och Hölderlin. Precis som den norska samtidspoeten Steinar Opstad i sin diktsamling med den betecknande titeln *Avhymningar* eller Lars Norén i sin sena lyrik. Ståhl diskuterar bland annat Noréns ”lösenordspöetik” (med kopplingar till Celan) vars mening ligger i att ”vara lösenord” snarare än att dechiffreras genom tolkning, och ser hans ordproblematik som en religiös angelägenhet (s. 105). Det handlar hos alla dessa nutida författare om att under nya omständigheter och för egna syften ta i bruk ett religiöst språkligt arv.

Men Ståhl behandlar också många andra frågor. I bokens första men senast tillkomna essä skriver hon om åskan som inte blev av (åskmotivet återkommer även i andra texter) och dess implikationer för bildningsidealism och konservativ ekologi i *Der Nachsommer*. Stifters roman kom ut 1857, samma år som Flauberts *Madame Bovary* och Baudelairens *Les Fleurs du Mal*, men har inte fått deras litteraturhistoriska kultstatus trots att flera påpekat dess storhet. De motsatta bildsfärer som Ståhl uppmärksammar i romanen verkar i alla fall kunna ge perspektiv på dagens klimatkris: *naturen* framställs som den av människan uppodlade och förvaltade trädgården kontra det vildas kaos och katastrof, *människan* har lidelser som kan behäskas genom bildning och etisk-estetisk sublimering och *sambäl-*

let måste ordnas i en harmonisk uppdelning mellan över- och underordnade för att inte urarta i ”de obildades” råa våld och i revolution (s. 28).

Stifters roman är full av dessa spänningar och de lösningar som berättelsen ger, inte minst beträffande det unga kärleksparet, är skrämmande och nedslående: den paradisiska utopin har ingen plats för sinnlighet och kroppar utan stelnar i ritualisering och förtingligande och i ett äktenskap konstituerat av sociala förpliktelser. Det är för övrigt ett av spåren som dyker upp lite varstans i Ståhls essäer: svårigheten att förena kropp och konst, att balansera det dionysiska och apolliniska hos människan. I essän ”Marmorns hetta” om Vilhelm Ekelund och Thomas Mann i Venedig blir detta huvudärendet, och om inte förr så när man läst avdelningen om systerdikter kan man tycka att den konflikten främst verkar vara de manliga författarnas problem men det är inget som Ståhl själv för fram.

Med ”systerdikter” avser hon dels den mångfacetterade inverkan som Edith Södergran haft på författare som Maria Wine, Katarina Frostenson och Elisabeth Rynell, dels – som jag förstår det – den svårdefinierbara diskursiva gemenskap som skrivande kvinnor upprättar och som verkar utformas i nära samspel med kroppen och den egna erfarenheten. Vilket inte utesluter att det som Ståhl följer upp i exempelvis Birgitta Lillpers poetiska värld är kontaktytorna till en manlig själsfrände, Paul Celan. Gemensamt för dem båda är bland annat synen på läsning som ett imperativ att ”gå” – genom texten som den själv vill, rakt genom utsägan – ända till slutet, med Lillpers ord: ”du får du se hur utsägelsen av motsägelsefullheten kan få den att omvandlas samtidigt som den består. Och du tänker att just detta är en underbar, poetisk möjlighet. Liksom du tänker att en viktig del av verkligheten är beskrivbar endast så.” (s. 219) Det låter i sin förutsättningslöshet och rörlighet som en beaktansvärd uppmaning för varje texttolkare som vill ta sitt uppdrag på allvar.

I avsnittet om den gotländska skalden och snickaren Gustaf Larsson (1893–1985) och hans hembygdsmodernism diskuterar Ståhl platsens poesi som en utvidgning av den gängse synen på vad modernism innebär. I hans fall handlar det om en kulturbevarande position med förankring i det lokala och regionala samtidigt som hans gutniska lyrik med nära förbindelser till det isländska och norska språket ur ett rikssvenskt perspektiv kan te sig främmande och rentav normbrytande. Hans diktning, liksom den övriga nordiska bygdmodernismen,

innebär en reaktion mot samhällets förstörelse av centrala livsvärden, det egna språket och identiteten – och därför blir ett bejakande av plats och rötter i sammanhanget en oppositionell återanknytning som öppnar upp nya litterära möjligheter.

Essäerna i Ståhls bok har formulerats under olika skeden inte bara i en personlig forskarkarriär utan också på det akademiska fältet. Frågeställningarna liksom dialogen med andra forskare har naturligtvis fått färg av rådande diskurser (bland annat hur sambandet språk – verklighet och författare – verk diskuteras) och syns i förskjutningar av fokus (bland annat mot kvinnotematiska och ekologiska frågor). Begripligt är också att den senaste forskningen på respektive område inte har kunnat beaktas, som till exempel Agneta Rahikainens om mytbildningen kring Södergran.

Ståhl verkar hursomhelst tämligen konstant i sina premisser, vilket hon också låter förstå att hon varit när hon inledningsvis nämner sitt avståndstagande från ”1980- och 90-talets outrerade dekonstruktivistiska ’läsningar’” och samtida tolkningar av Richard Wagners musikdramatik, det vill säga tolkningar utan historisk contextualisering eller beaktande av kompositörens intentioner (s. 11). Man kan väl säga att hon istället bygger sin forskning på en gedigen humanistisk bildningstradition, respekt för litteraturhistoriska och biografiska omständigheter och på en komparativ metod som går ner på detaljnivå men frilägger komplexa intertextuella samband.

I sin inledning nämner Ståhl att det intellektuella arbetet fördjupat hennes förståelse inte bara vetenskapligt utan även existentiellt, och så fungerar det säkert för många humanistiska forskare. Det är den dimensionen som i mitt tycke gärna kunde ha fått lite mer luft under vingarna i framställningen – om inte i de ursprungliga enskilda bidragen så i alla fall vid denna tillbakablick när lärdomen kanske hunnit smälta samman med egna livsfrågor? Men den kompletterande redigering som gjorts tillför inte mycket av personligt engagemang, även om det inte finns något skäl att betvivla att ett sådant funnits med som drivkraft i hela bygget. Det personliga engagemanget kunde ha antagit det ”objektiva korrelatets” form (T. S. Eliots begrepp som Ståhl själv ofta använder i sina analyser), men jag kan inte riktigt se att hennes text skulle fungera så.

Antologiformen medger kanske inte heller den mer holistiska genomarbetning som är möjlig i en monografi, men om man inte söker efter övergripande mönster och synteser behöver framställning-

ens svåröverskådlighet inte kännas som en brist. En mer rättvis läsart är antagligen den som Lillers förespråkar, fast det här gäller vetenskaplig sakprosa: bara följa med texten dit den går. En annan sak är att Ståhls essäbok är krävande. Den räknar med läsarens intresse istället för att försöka locka fram det och utgår från läsarens förhandskunskaper snarare än förklarar sammanhangen, vilket gör att också den metoden fungerar bäst om man delar författarens respekt för traditionen och ser ett egenvärde i den.

Anna Möller-Sibeli

Thure Stenström, *Utsikter och insikter. Andra samlingen*. Litteraturvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet. Uppsala, 2023.

En första del med essäer under titeln *Utsikter och insikter* av Thure Stenström, denne litteraturvetenskaplige nestor, utkom 2014. Nu följer en andra samling. Medan den första utgåvan till rätt stor del bestod av tidigare understreckare i *Svenska Dagbladet*, är det i den nya boken lite längre texter ur något mer svåråtkomliga publikationer som samlats ihop. En del bygger på föredrag han hållit, och ett par texter har bearbetats eller förkortats en del sen tidigare publicering. Två av bidragen – ett om Annie Ernaux och ett om Lars Gyllensten – är helt nyskrivna. Sammantaget rör det sig om tolv texter, där de äldsta är från 1993.

Författaren tar i förordet upp vad han ser som återkommande inslag i boken, och han nämner särskilt sina erfarenheter från Uppsalas akademiska värld och sitt redovisade intresse för fransk litteratur. Trots vissa beröringspunkter mellan några av texterna blir en samling som denna spretig, vilket inte hindrar att Stenström hela tiden är intressant. Samtliga essäer kommer inte att gås igenom här, utan jag tillåter mig att göra vissa nedslag och ibland knyta samman olika texter helt kort.

Bokens första essä kallas ”Små böcker och stora”, och den börjar med minnen från ungdomstidens Gotland och gymnasietidens viktiga möte med Sartres *Existentialismen är en humanism* i franskt original. Det gav inspiration till Stenströms senare stora undersökningar av den existentialistiska traditionen. Sen berörs hans bildningsgång i Uppsala, och här närmar han sig ibland en form av anekdotiskt berättande från akademiska miljöer, som faktiskt kan uppfattas som något av en egen under-